

ПОКАНА ЗА ИСТОРИЯ

Няколко критични бележки по повод първия опит за историческо изследване на телевизията в България

Проф. д.н. Пенчо Д. Пенчев

Университет за национално и световно стопанство

Телевизията е изключително сложен и важен феномен в световен план. През десетилетия след края на Втората световна война тя не е просто технологично постижение или отражение на обективната действителност, а оказва влияние практически върху всички основни аспекти от живота: политика, икономически тенденции, бизнес, култура, спорт и т.н. Достатъчно е да се припомним, че за дискредитирането на сенатор Маккарти през 1954 г. допринася телевизионен филм, излъчен на 9 март 1954 г., а първият телевизионен дебат за президентски избори в САЩ през 1960 г. има решаваща роля за победата на Дж. Ф. Кенеди срещу Ричард Никсън, по-неже Никсън участва с болки в коляното и изглежда уморен и отпаднал (Johnson 2002, pp. 938, 946). Телевизионните предавания на капиталистическата Федерална република Германия съдействат за устойчивото дискредитиране на социалистическия режим в Източна Германия (Howard; Louis 2000, p. 92).

В телевизията се пречупват по специфичен начин разбиранията за свобода на словото или за липса на такава, за лична и обществена отговорност, за ролята и функциите на държавата, за доверието или недоверието към институциите, за начините, средствата и посоките, в които могат да се индоктринират и манипулират масите. С появата на медии като телевизията се появяват нови авторитети, нови лидери на общественото мнение, които подриват станалите традиционни, създават напрежение у властимащите, в утвърдените йерархии.

Сложността и важността на феномена телевизия предопределя много трудности, но и много интересни изследователски предизвикателства при научно-то му изследване.

Появата и развитието на телевизията в България безспорно е тема, която заслужава вниманието на специалисти не само от професионалните журналистически среди, но и на историци, юристи, икономисти, социолози, политолози и др. От тази гледна точка публикацията на четиритомника „Телевизията в България“ безспорно е събитие. То, напълно разбираемо, привлича вниманието, на първо място, на самите телевизии. В съдържателен план „Телевизията в България“ трябва да получи адекватен анализ от представители на други професионални общности, особено от страна на историци, понеже заявката на авторите е, че представят на заинтересованата публика историческо изследване.

В общо над 1700 страници (включително и справочните части), 27 автори от различни структури обединяват усилия, за да разкрият вижданията си за тенденции, забележителни личности и идеи, програми, предавания, жанрове и т.н. от миналото и настоящето на телевизията в България. Още в самото начало на книгата редакторите и научният консултант коректно посочват, че материалите, които са публикувани, не представляват цялостна история на телевизията и са маркирани някои основни акценти, чиято смислена реконструкция е оставена за бъдещи изследвания. Сред тях е представянето на спорта и свързаните с него социални явления, известни предавания и водещи, „атомната шега“ на предаването „Ку-ку“ от декември 1991 г., новогодишните програми и др. Заявено е, че са прегледани „всички основни фондове на Централния държавен архив“, които имат отношение към историята на телевизията, а също и други архивни данни, статистическа информация, данни от социологически изследвания и т.н. (т. 1, с. 40).

Координирането на голям авторски колектив, с оглед на различните характеристики, специалности, професионална и учебна натовареност, стил на писане и разбиране за поставените проблеми, е тежка задача за съставителите и научните редактори. Тя отнема време, организационни и интелектуални усилия, които заслужават уважение. Може би най-важното колективно постижение и на редактори, и на автори се състои в това, че книгата е интересна. Прочитането на всяка от частите в томове, предизвиква да се довърши всеки том, а всеки прочетен том е достатъчна причина да се посегне към следващия. Този извод се отнася не само до онези, които по някакъв начин са участвали пряко в телевизионната история, а за доста по-широк кръг от читатели. За потребителите на готова телевизионна продукция става ясно колко много хора са въввлечени в нейното производство, колко професионализъм, упоритост, усилия, предварителна подготовка и жертви се крият зад бързото разпространение на информацията, зад аналитичните предавания, зад всяко шоу, чиято цел е да

забавлява зрителите. Направен е, повече или по-малко, успешен опит да се проследи еволюцията в регулациите на телевизията, да се очертаят приносите на влиятелни журналисти и управленци, да се разкрият закономерности, които са в основата на успеха на определено предаване.

Вероятно като произведение на медийни специалисти, „Телевизията в България“ има и други заслужаващи вниманието приноси, но стойността му като историческо изследване не е особено висока. Тя се компрометира от няколко обстоятелства. На първо място сред тях е липсата на ясна концепция за съдържанието на предложената книга. Идеята да се разкаже за българската телевизия, не е концепция, около която да се организира цялото изложение, защото е твърде обща. Подзаглавието – програми, журналистика, регулация, нови медии – би могло да служи като общ ориентир, но то не е подплатено с адекватно съдържание. В общи линии, голямата част от съдържанието на четирите тома наподобява по-скоро сборник статии от конференция. Книгата не се състои от глави, които са обединени от цялостно разбиране за това какво трябва да се разкаже. Неслучайно някои от самите автори наричат представените от тях текстове статия или студия – виж например т. 2, Р. Чолаков, „Появата на частната телевизия в България“, с. 97, и Хр. Катранджиев, „Аудиторията на прехода“, т. 2, с. 171.

Стойността на други публикации е по-скоро на исторически извор, защото са писани от хора, директно въввлечени в създаването на тенденции, предавания и телевизии – виж статиите на Л. Стойков „Мода и комуникация като лайфстайл“ (т. 2, с. 302 – 326) и на П. Тодоров „Телевизия 7 дни“ (с. 232 – 259). В някои случаи самите автори директно споделят свои спомени от практиката си като телевизионни кореспонденти – виж текста на С. Василев в т. 2, с. 289. Историците знаят добре, че спомените са важни исторически извори, но с ограничена стойност, защото човешката памет е несигурна, а всеки участник в процес или събитие е склонен да преувеличава собствената си роля.

Самите статии, от които се състои книгата, са неравностойни съдържателно, а някои от тях може да се нарекат научни с доста усилия на фантазията. По-скоро справочен характер имат двете публикации на Р. Николова в том 3 – „БНТ. Общественият интерес“ и „Програмите по кабел и сателит“. В тях на много страници просто се изреждат заглавия на публицистични, развлекателни, спортни, културни и други телевизионни предавания. Статията на Христо Проданов в том 4 „Виртуалните общности“ може би да има научна стойност сама по себе си, но изобщо не е ясно каква е ролята ѝ в книга, историческо изследване за телевизията. Какво мислят за М. Халваджиян хора от неговия приятелски кръг (т. 3, с. 521 – 536), при най-либералния и свободен подход към историческата наука би могло да има стойност на исторически извор за бъдещи изследвания. Внимателният прочит показва, че изложението в отделните томовете е лошо организирано. В цялостното съдържание на тома са

включени и части, които са по-скоро есета и интервюта. Основният проблем с включването им не е, че са лоши. Те правят публикацията аморфна, смесват стилове и отклоняват читателите от разказ, който би трябвало да покаже поне част от дългата и интересна еволюция на телевизията в България.

Сред видимо неудачните концептуални решения е четирите тома да се разделят хронологично. Наистина, за много непрофесионалисти познаването на хронологията е равносилно на познаване на историята. Хронологията е съществена предпоставка за адекватна историческа реконструкция, но не тя е същността на историческата наука. В случая, на първо място, трябва да се каже, че за хронологични репери, около които да се организира историята на българската телевизия, са приети години, чиято връзка с телевизионните събития и процеси е различна. Началната година на първи том е телевизионно събитие – раждането на телевизията в България, а крайната, 1990 г. година, е важна в политическата история на страната. Не е точно ясно защо за ограничителни години на втория том са приети 1991 – 2000 г., и т.н. Редакторите в някаква степен осъзнават цялата условност на периодизациите в историческата наука, но не успяват да избегнат включването в отделните томовете на статии, които излизат далеч извън дори приблизителните хронологични граници или нямат нищо общо с предложената хронология.

Изтъкнатият проблем с хронологията и периодизацията не е само формален. Много по-подходящо би било, ако организацията на книгата в томовете се подчини на проблемно-хронологичния подход. Само като възможен, без в никакъв случай да е свършен, би могъл да бъде вариант, при който един от томовете е посветен например на водещите личности в телевизията – подбрани и подредени хронологично, друг том да е посветен на еволюцията на вътрешната структура и управление, на видовете предавания, друг – на отношението между власт и телевизия и на регулациите, и т.н. Може би заслужават отделно внимание и технологичните промени, които претърпява телевизията за седемте си десетилетия в България, нейните икономически и бизнес характеристики и т.н.

Не става ясен критерият на редакторите, по който са подбрани личности, предавания и телевизии, представени в текста. Някои от личностите безспорно заслужават включване в историческото изследване на телевизията: Кеворк Кеворкян, Иван Гарелов, Нери Терзиева, Хачо Бояджиев и др. Липсата на ясен критерий обаче не дава отговор на въпроса защо са пропуснати журналисти и изявиени телевизионери като Георги Коритаров, Гала, Никола Филипов и др. Същото се отнася за представените и анализирани телевизии. Специалната статия за Телевизия „7 дни“ е интересна, но каква е причината да няма специална глава за телевизия „On air“ например, и т.н.? Навярно отговорът се крие в предпочитанията и вкусовете на редактори и автори, а също и в наличието на достатъчно материал за конкретните очерци. Друга критична бележка, която

може да се отправи към авторите, се отнася за начина, по който са представени отделни изявени журналисти. Частите, посветени на тях, имат известен агиографски елемент и са по-скоро възхваляващи. Очевидно авторите им имат прекалено голямо уважение към героите си, липсва дистанцията на времето, която предполага известно проблематизиране и обективна оценка, и т.н.

Непълно и твърде повърхностно са отразени отношенията по оста телевизия – властимащи в целия хронологичен отрязък от седем десетилетия. Никак не е случайно, че в началото на 80-те години на XX век управляващата комунистическа партия се стреми да спре модернизирание на телевизията, за да не добие тя облика на западните телевизии (Migev 2008, p. 336). За годините преди 1989 г. липсва проблем като мястото и влиянието на структурите на Държавна сигурност в телевизията. В литературата има изказано мнение, че до ноември 1989 г. телевизията и радиото „се надпреварваха да отшлифоват образа на Живков като на политик изключително талантлив, всестранно надарен и динамичен“ (Yahiel, с. 405). Тези становища в едно научно изследване може да се потвърдят, отхвърлят или прецизират, но това не е направено. В отделни предавания преди 1989 г. е съществувала известна (контролирана?) свобода, разкрита в някаква степен от авторите, но механизмите за цялостна подкрепа на властта остават неизяснени. В частта от изследването, която е посветена на XXI век, сложната връзка между политическа власт и телевизия е изцяло пренебрегната. Интересен, но недокоснат остава въпросът за произхода на капиталите в първите частни телевизии.

Проблемно ми се струва и решението близо половината от огромния текст на четиритомника да е написана от научните му редактори. На практика се получава, че те редактират сами себе си, което вече не е научна редакция. Не е ясно дали написаното от отделните автори е минало през някаква форма на рецензиране, имало ли е предварителни дискусии за съдържанието и структурата на предложените текстове, за това дали и как те се свързват в едно относително хомогенно цяло.

Възприетият неудачен модел на редактиране поставя под въпрос научната стойност на рецензираното произведение. Той е в основата на немалкото фактологични и други грешки. Сред някои от по-фрапиращите са: на с. 30 в т. 1 пише, че К. Кеворкян е провел повече от 70 000 „интервюта“ – очевидно нереалистично твърдение, защото означава, че в продължение на около 192 години той е провеждал по едно интервю на ден; на с. 48 в т. 1 Рубен Аврамов е станал Румен; на с. 284 в т. 2 за години на Кримската война погрешно са посочени 1844 – 1845, а тази война обхваща годините от 1853 до 1856 г., пак там Плиний Младши, всъщност е Плиний Млади – негови книги са издавани на български език точно с това име; на с. 265 в т. 3 се твърди, че олимпийските кръгове се създават през 1912, докато на сайта на МОК за година, в която се създава този символ, се сочи 1913 г.; на с. 339 в т. 3 Андре Токев е представен

като Андро Токев; на с. 255 в т. 4 село Локорско е написано като Лукорско; на с. 123 в т. 4 сред партийните телевизии е пропусната БСТВ. Статията, посветена на известното телевизионно състезание „Минута е много“, в т. 1 започва с изречението, че през 2009 г. телевизионното състезание е започнало третото си десетилетие – предполагам, че авторката на текста е предоставила нещо, писано доста преди годината на издаване на книгата, а редакторите не са преценили за удачно това да се коригира, и т.н.

Историческата наука, както всяка друга наука, има свои основополагащи принципи, които в известна степен гарантират на читателите достоверно знание. Тя не е имунизирана срещу политизация, изкривявания, грешки и примерите в тази посока не са малко. При наличие на (макар и относителна) свобода на словото, свобода на тематичния подбор и на подбора на авторите специализираните и обобщаващи исторически изследвания могат да допринесат много за обогатяване и ограмотяване на обществото, като цяло, и на професионалните журналисти в частност, за взимане на поуки от грешките и за осмисляне на историческия опит. Въпреки добронамерените усилия от страна на автори и редактори на четиритомника „Телевизията в България“ подобни цели остават неизпълнени.

Истинското историческо изследване на телевизията в България все още предстои, а рецензираното произведение е по-скоро покана за написването му.

ЛИТЕРАТУРА

- ДЖОНСЪН, П., 2002. *История на американския народ*. София: Рива.
- МИГЕВ, В., 2008. *Полската криза, „Солидарност“ и България (1980 – 1983)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- ПЕШЕВА, М.; МИХАЙЛОВА, К. (Ред. и съст.). 2024. *Телевизията в България 1954 – 2024. Програми, журналистика, регулации, нови медии*. Т. 1 – 4. Научни редактори и съставители: Фабер.
- ХАУЪРД, М.; ЛУИС, У. Р. (Съст.), 2000. *Оксфордска история на 20. век*. София: Труд.
- ЯХИЕЛ, Н., 1997. *Тодор Живков и личната власт. Спомени, документи, анализи*. София: издателство „М-8-М“.

REFERENCES

- HOWARD, M.; LOUIS, R. (eds.), 2000. *The Oxford History of the Twentieth Century*. Sofia: “Trud” publishing house.
- JOHNSON, P., 2002. *A History of the American People*. Sofia: Riva.
- MIGEV, V., 2008. *The Polish Crisis, “Solidarity” and Bulgaria (1980–1983)*. Sofia: University “St. Kliment Ohridski” Press.

- PESHEVA, M.; MIHAYLOVA, K. (Eds. and Comp.). 2024. *Television in Bulgaria 1954 – 2024. Programs, journalism, regulations, new media*, vol. 1 – 4. Scientific editors and compilers:.. Faber Publishing House.
- YAHIEL, N., 1997. *Todor Zhivkov and Personal Power. Memories, Documents, Analyses*. Sofia: M-8-M Publishing House.

INVITATION TO HISTORY
Some critical notes on the first attempt
at a historical study of television in Bulgaria

✉ **Prof. Pencho D. Penchev, DSc.**
ORCID iD: 0000-0001-7542-1625
WoS ResearcherID Q-4377-2016
University of National and World Economy
E-mail: p.penchev@unwe.bg